

Un recorregut per les prop de
250 espècies de plantes
d'un jardí històric

Guia botànica del jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona

Cèsar Blanché i Vergés
Ramon Maria Masalles i Saumell

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

150
ANYS

EDIFICI
HISTÒRIC

Inclou un plànol amb
totes les plantes
identificades

**Guia botànica
del jardí
Ferran Soldevila
de la Universitat
de Barcelona**

Guia botànica del jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona

Cèsar Blanché i Vergés
Ramon Maria Masalles i Saumell

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

150
ANYS

EDIFICI
HISTÒRIC

Per a l'Aina i la Clàudia

Sumari

Presentació	9
Introducció	11
El perquè d'aquest llibre	11
Apunts històrics breus	12
Un jardí docent i de recerca	14
El catàleg del jardí Ferran Soldevila	17
Un catàleg dinàmic	17
Diversitat i composició florística del jardí	19
Origen geogràfic de les plantes del jardí	22
Indicacions pràctiques	27
Divisió del jardí en espais	27
Les plantes del catàleg	28
Els noms de les plantes	28
La descripció morfològica i les il·lustracions	29
Distribució geogràfica i ecologia	30
La fenologia	31
Els usos de les plantes	33

El plànol del jardí	33
Les plantes del jardí	35
Espai 1. Gran Via – Aribau	37
Espai 2. Aribau	53
Espai 3. Diputació – estanyol	69
Espai 4. Estany central	95
Espai 5. Diputació – hivernacle	111
Espai 6. Gran Via – Balmes	137
Espai 7. Pati de Ciències	149
Espai 8. Pati de Lletres	159
Espai obert	165
Bibliografia	179
Índexs	181
Codis de les plantes i noms científics corresponents	181
Noms científics	185
Noms en català	191
Glossari	195

Presentació

El jardí Ferran Soldevila és un dels àmbits més emblemàtics i amb més simbolisme de l'Edifici Històric. Va ser projectat per Elias Rogent com un dels tres espais que havien de proporcionar elements útils per a la docència i la recerca que es realitzava en paral·lel a les aules. Els altres dos eren la biblioteca, que des del primer moment va acollir els més de cent quaranta mil volums procedents dels convents desamortitzats de Barcelona i del seu entorn, i el museu, que havia d'agregar les col·leccions dels diversos departaments i facultats a l'actual Aula Magna. Aquest darrer projecte, però, finalment no prosperà, i els instruments i objectes de cada àmbit van continuar depenent de les facultats, tot mantenint-los més a l'abast del professorat per al seu ús docent.

Com els altres dos projectes, el jardí no naixia del no-res. Ben a l'inrevés, al llarg dels segles XVIII i XIX s'havien format fins a tres jardins botànics a l'interior de la ciutat. Quan es va construir l'Edifici Històric, tots ells estaven vinculats a la Universitat de Barcelona, mitjançant les facultats de Medicina i Cirurgia, Farmàcia i Ciències. El definitiu trasllat de les plantes al nou edifici es va vehicular mitjançant un projecte acordat el 1884 per Elias Rogent i el doctor Josep Planellas i Giralt, catedràtic de Botànica i director del jardí del Carme, adjunt al convent on s'ubicà provisionalment la Universitat en el seu retorn a Barcelona.

El jardí va néixer (o renéixer), doncs, amb una decidida voluntat didàctica i de recerca, i amb un horitzó fix: el d'esdevenir un autèntic jardí botànic. Amb el

temps, l'edificació i la progressiva densificació de l'Eixample l'han convertit també en un pulmó vegetal, en una excepció, i potser en un miracle. Avui el jardí acull estudiants, professors i personal universitari, però també molts veïns de l'entorn, i també de la ciutat i d'arreu que se l'han fet seu. Per això és un autèntic goig poder presentar ara, justament en el 150è aniversari de la inauguració de l'edifici, aquesta guia botànica que han elaborat els doctors Cèsar Blanché i Ramon Maria Masalles, catedràtics de Botànica, respectivament, a les Facultats de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació i de Biologia de la nostra universitat.

Aquesta és una guia llargament esperada i llargament anunciada. De fet, ja en el pròleg de l'obra *El jardí de l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona*, de Joan Vallès Xirau, amb selecció de textos a cura de Montserrat Camps Gaset i fotografies de Xènia Fuentes, editada el 2015, el vicerector Àlex Aguilar escriu: «Tot i la feina feta, els botànics Ramon Maria Masalles i Cèsar Blanché no abaixen la guàrdia i prossegueixen sense treva la localització i l'estudi de les espècies que formen aquest meravellós jardí. Podem anunciar que preparen l'edició acurada d'una guia botànica del jardí Ferran Soldevila, que editarà també la Universitat de Barcelona». D'aleshores ençà han hagut de passar vuit anys perquè aquesta guia veiés la llum. Un temps ben esmerçat, atès que l'obra aplega fins a 242 espècies vegetals, amb una clara voluntat d'exhaustivitat.

Com correspon a una guia científica de primer nivell, el contingut de l'obra respon, doncs, a una recerca sistemàtica, rigorosa i pacient. I, el que no és menys important: la seva estructura i el seu format obeeixen a un criteri eminentment pràctic, és a dir, es posen al servei del lector per facilitar-li, de manera àgil, la informació que cerca. Estic convençut que a partir d'ara veurem molta gent passejant pel nostre jardí amb aquesta guia a la mà. En tot cas, ens trobem davant una aportació molt significativa al patrimoni viu de la nostra universitat, que cal agrair molt especialment a la perseverança i a la tenacitat dels seus autors.

AGUSTÍ ALCOBERRÓ I PERICAY

Vicerector de Patrimoni i Activitats Culturals

Introducció

El perquè d'aquest llibre

Paral·lelament al projecte d'innovació docent «Jardins i salut», l'any 2015 vam començar la revisió del catàleg de plantes del jardí Ferran Soldevila prenent com a referència les llistes i els plànols anteriors, el més recent dels quals era del 2006. La revisió era necessària per les alteracions (altes i baixes) que sempre hi ha en un jardí i pels canvis recents en la sistemàtica botànica.

Durant tres anys (2015-2018), els autors vam tenir l'ocasió (diríem *la plaent* ocasió) de deixar les aules i els laboratoris de Pedralbes alguns matins de cada trimestre per visitar el jardí de la plaça de la Universitat amb l'objectiu d'identificar i catalogar cadascuna de les herbes, els arbres i els arbusts que hi creixien. Al llarg d'aquests anys vam observar i anotar les èpoques de floració i fructificació, i ben aviat vam veure que representar la ubicació de cada exemplar en un plànol podia ser útil tant per als visitants del jardí com per als encarregats de gestionar-lo. Trobareu aquest plànol dins la solapa posterior d'aquest llibre.

Totes les dades recollides durant aquests anys, a més de les preexistents, ens han servit per escriure el llibre que teniu a les mans. La *Guia botànica del jardí Ferran Soldevila de la Universitat de Barcelona* no està pensada per identificar

les plantes (no és un llibre de determinació: les descripcions són volgudament breus), sinó per comprovar els *descobriments* fets amb l'ajut del plànol i per aprendre què s'amaga darrere dels diversos noms de les plantes. Volem que sigui un document record tangible del jardí que complementi els rètols que hi ha i que convidi a tornar-hi per descobrir més plantes i per aprendre més coses sobre el món vegetal.

Des de les primeres visites vam comptar amb la companyia i el suport de Joaquim Flores, que acabava de fer-se càrrec de la direcció tècnica dels jardins de la UB, i amb les indicacions i la *memòria històrica* de Rafael Fernández, el jardiner més antic (no obstant la seva joventut), que ens va permetre recuperar el fil d'actuacions que no coneixíem. El Dr. Pere Quetglas, quan era vicerector de la casa, ens animà a convertir el catàleg en un llibre, que els successius vicerectors Àlex Aguilar i Salvador Garcia, Agustí Alcoberro i Jordi Matas han fet possible. L'equip d'Edicions de la Universitat de Barcelona ha convertit els nostres originals en una petita obra d'art. Molts dels nostres col·legues ens han ajudat en la determinació d'algunes espècies problemàtiques, però sobretot Carles Benedí, Pere Fraga, Carlos Gómez i Jaume Llistosella. A tots, els volem fer arribar el nostre agraïment.¹

Apunts històrics breus

El jardí Ferran Soldevila té gairebé cent cinquanta anys, ja que va ser pensat i executat paral·lelament a l'Edifici Històric de la UB (inaugurat el 1872), obra de l'arquitecte Elias Rogent. Amb els anys ha patit diverses remodelacions, de manera que l'estructura general ha anat canviant i suposem que cap individu de

¹ El text d'aquesta guia va ser donat per tancat pels autors el 2020. No obstant, diversos entrebancs derivats de la situació causada per la covid-19 han retardat la publicació definitiva de l'obra. Alguns (pocs) exemplars del jardí s'han perdut o han estat substituïts. Amb tot, la guia i el plànol segueixen essent vigents en llur pràctica totalitat.

les primeres plantacions ha sobreviscut fins a l'actualitat. Durant molts anys va tenir funcions principalment docents, perquè els ensenyaments de Ciències i de Farmàcia (de fet, la majoria dels ensenyaments universitaris) tenien la seu a l'Edifici Històric. Ocupa una superfície d'uns 9.000 m², dels quals poc més de 500 corresponen als espais enjardinats de dos patis situats dins de l'Edifici Històric, anomenats pati de Ciències i pati de Lletres.

El jardí Ferran Soldevila acull alguns elements singulars fruit de les activitats que s'hi han dut a terme al llarg de la seva història. Sovint consten o van acompanyats de plaques que recorden i/o homenatgen actes i persones i, en un parell de casos, reconeixen la singularitat d'exemplars rellevants de plantes. Aquests elements singulars, que trobareu ubicats al plànol, se citen tot seguit, en l'ordre dels espais (vegeu 3.1) reconeguts dins del jardí; en *cursiva* s'indica el text que figura a la placa, quan n'hi ha:

E1 - *Arbre de l'amor (Cercis siliquastrum), plantat en record de la visita d'una delegació de professorat universitari d'Israel encapçalada pel Dr. Moisès Orfali, degà de la Facultat d'Humanitats de la Universitat de Bar-Ilan, aollits pel Departament de Filologia Semítica (Hebreu) i per la Dra. Montserrat Camps, degana de la Facultat de Filologia. 2 de febrer de l'any 2007.* La placa inclou el text en hebreu i en català d'un poema de Josep-Ramon Magdalena: «Hem plantat l'arbre de l'amor | un dia clar i en hora bona | amb benedicció i cor content | i a la primavera l'arbre floreix».

E2 - Escultura d'Àngel Orensanz, instal·lada amb motiu de l'exposició «Tems, espai i innovació» que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona l'any 2012.

E2 - Arbre d'interès local: exemplar centenari de ginkgo (*Ginkgo biloba*) catalogat l'any 1994 per l'Ajuntament de Barcelona.

E3 - Bust del poeta alemany *Gotthold Ephraim Lessing 1729-1781. Obsequi de Wolfenbüttel Herzog August Bibliothek*, de la qual havia estat bibliotecari; a proposta d'una bibliotecària catalana que hi treballava, es va homenatjar el poeta amb aquest bust.

E3 - Escultura *Llàgrimes negres*, d'Àngel Camino.

E3 - Placa que dona el nom de Ferran Soldevila al jardí. *La Universitat de Barcelona en homenatge a Ferran Soldevila, que fou il·lustre professor d'aquesta casa, en el centenari del seu naixement. Octubre de 1995.*

E4 - Arbre singular: magnòlia (*Magnolia grandiflora*) plantada amb un grup de boixos (*Buxus sempervirens*) el mes de març de 2017. *En memòria de les víctimes de l'accident de Freginals de 20 de març de 2016.*

E5 - Arbre d'interès local: exemplar centenari de teix (*Taxus baccata*) catalogat l'any 1994 per l'Ajuntament de Barcelona.

E6 - Hivernacle. Construït el 1965 per a l'experimentació i les pràctiques de fisiologia vegetal.

Un jardí docent i de recerca

El jardí va ser emprat per proveir de materials vegetals la docència de les assignatures botàniques dels diversos ensenyaments universitaris, que antigament es feien a l'edifici de la plaça de la Universitat, i fins i tot era preservat amb reixes de ferro que el separaven de les zones comunes i accessibles. Després de la Guerra Civil es van reconstruir els parterres i les terrasses afectats pels bombardeigs i tot el jardí va prendre un aire més de lleure i passeig, que encara avui manté, i d'espai per a activitats estudiantils. Però va continuar essent d'ús docent, tant per als ensenyaments de Farmàcia i de Ciències —que després van passar a Pedralbes— com per als de lletres i d'humanitats: dibuix, art, fotografia, representacions de teatre clàssic, activitats literàries i interdisciplinàries (com ara les passejades botàniques, organitzades per la Unitat de Cultura Científica i Innovació de la UB, o les botanicoliteràries inspirades en el llibre de J. Vallès i M. Camps del 2017). També els alumnes de Paisatgisme (UPC) hi han fet pràctiques durant força anys. A partir del 2015, l'equip docent del Grup d'In-

novació Docent de Botànica Aplicada a les Ciències Farmacèutiques (GIBAF), coordinat per J. Simon, va iniciar el projecte «Jardins per a la salut» en coordinació amb l'Oficina de Seguretat, Salut i Medi Ambient (OSSMA) de la UB, on les passejades saludables es van convertir a la vegada en itineraris formatius per als estudiants de Farmàcia, en elements patrimonials de la visita a l'edifici i en recursos consultables a través de les etiquetes amb codis QR. Els mateixos estudiants van elaborar el recurs docent corresponent (Simon *et al.*, 2015), amb l'ajut de diversos professors de Farmàcia, Biologia i Filologia, i l'OSSMA va allotjar les fitxes a la seva pàgina web (UB, 2015).

El jardí Ferran Soldevila també ha estat proveïdor de materials vegetals per a la recerca, des de l'estudi dels briòfits dut a terme per la Dra. Creu Casas amb la col·laboració dels alumnes de Botànica de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona durant l'any 1970 (Casas, 1971 i 1983), on s'esmenta per primera vegada a Europa l'espècie *Trichostomopsis umbrosa* (= *Didymodon umbrosus*), recollectada al jardí o a l'edifici i en altres punts de la ciutat, fins a la tramesa de mostres del boix baleàric (*Buxus balearica*) del jardí per a la investigació filogeogràfica d'aquesta espècie per part de l'equip del Dr. Josep A. Rosselló, de la Universitat de València. Pel que fa a l'estudi de la flora al·lòctona naturalitzada, el jardí Ferran Soldevila ha estat hàbitat d'arribada d'una espècie nova al nostre país, la corretjola farinosa (*Convolvulus farinosus*), d'origen africà, la descoberta de la qual ha tingut lloc durant els treballs de confecció del present catàleg (Blanché *et al.*, 2018), un cas anàleg al de la molsa observada per la Dra. Casas, en aquella ocasió d'origen americà, els quals donen testimoni del paper dels jardins en la introducció i l'expansió a Catalunya de plantes d'altres territoris.

